

УДК 347.9

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1317430>

orcid.org/0000-0002-6202-3000

© Циркуненко О.В., 2018

О.В. Циркуненко

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ПОРЯДКУ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена розгляду поняття спрощеного провадження, узагальненню ознак цього поняття. Детально характеризуються категорії цивільних справ, які підлягають розгляду у порядку спрощеного позовного провадження, проаналізовані повноваження суду при розгляді справ у порядку спрощеного позовного провадження з застосуванням прикладів судової практики.

Ключові слова: цивільне судочинство, спрощене провадження, малозначні справи, ціна позову, особливості розгляду.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению понятия упрощенного производства, обобщению признаков этого понятия. Подробно характеризуются категории гражданских дел, подлежащих рассмотрению в порядке упрощенного искового производства, проанализированы полномочия суда при рассмотрении дел в порядке упрощенного искового производства с применением примеров судебной практики.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, упрощенное производство, незначительные дела, цена иска, особенности рассмотрения.

Abstract. The article is devoted to the consideration of the concept of simplified proceedings, the generalization of the features of this concept. The categories of civil cases that are to be considered in the order of simplified lawsuits are described in detail, the powers of the court are analyzed in case of simplified proceedings, using examples of judicial practice.

Key words: civil proceedings, simplified proceedings, minor cases, price of a claim, peculiarities of consideration.

Розпочата в 2016 р. судова реформа наголосила на необхідності розроблення нових підходів щодо здійснення правосуддя, удосконалення порядку розгляду та вирішення цивільних справ. Завантаженість судів, які розглядають цивільні справи, не давала можливості своєчасного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб. Найпоширенішим видом провадження в цивільному судочинстві є позовне, в рамках якого відбувається розгляд позовів як з великою, так і невеликою ціною, які не є складними за своїм юридичним змістом. Розгляд цих справ у загальному порядку позовного провадження не можна назвати оптимальним способом вирішення відповідних спорів і цілком може здійснюватися за спрощеною (порівняно із загальним позовним провадженням) судовою процедурою.

15 грудня 2017 р. набула чинності нова редакція Цивільного процесуального кодексу України, яка містить чимало новел для процесу, які суди ніколи не застосовували і які спрямовані на диференціацію судочинства на види судових проваджень, уніфікацію дефініцій, правових інститутів та зближення судових процедур, що має забезпечити ефективність цивільного судочинства. Однією з таких новацій є здійснення цивільного судочинства за правилами спрощеного позовного провадження.

Останнім часом проблемам спрощення судочинства приділяється увага не лише в окремих країнах, а й на міжнародному рівні, в т. ч. в рамках права Європейського Союзу (ЄС). У ЄС вже тривалий час порушується питання про необхідність реформування процесуального законодавства країн-учасниць. Ця дискусія призвела до закріплення спрощених судових процедур як на рівні права окремих країн-учасниць ЄС, так і на рівні законодавства ЄС. При цьому останні судові процедури мають характер транснаціональних, адже призначені для вирішення справ між особами різних країн-учасниць ЄС [1; с. 114]. В умовах активної європеїзації різних сфер в Україні та продовження реформування української судової влади питання уніфікації та гармонізації процесуального законодавства держав-учасниць ЄС і відповідності цим процесам процесуального законодавства України набувають для нашої держави особливої актуальності.

Питання оптимізації цивільного судочинства, напрями уніфікації судових процедур, обґрунтування запровадження спрощених судових процедур розглядалися в роботах таких українських та російських учених, як С.С. Бичкова, Ю.Ю. Грибанов, І.О. Ізарова, В.В. Комаров, Ю.В. Навроцька, П.І. Радченко, Н.Ю. Сакара, В.І. Тертишніков, І.В. Удальцова, С. Я. Фурса, О. О. Штефан, та ін.

Метою статті є дослідження наукових позицій щодо тлумачення поняття «спрощене провадження» та його ознак, аналіз чинного законодавства, що регулює розгляд цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження та судової практики.

Впровадження нових процесуальних інститутів та понять цивільного процесуального права характеризується відсутністю їх концептуальної розробки та підходів до розуміння. Ця теза має безпосереднє відношення й до формування поняття спрощеного провадження та його характерних ознак. Російськими науковцями-процесуалістами здійснювалися спроби розробити відповідне поняття й сконструювати типову модель спрощеного провадження. Найбільш вдалим є визначення Ю.Ю. Грибанова, який під спрощеним провадженням розуміє особливу, специфічну форму вирішення цивільно-правових спорів у рамках позовного провадження, що являє собою сукупність цивільних процесуальних правовідносин, в основу комплексного характеру яких покладено сукупність передумов матеріального та процесуального характеру [2, с. 69].

Аналіз законодавства та наукової літератури дає змогу виокремити кілька ознак спрощених проваджень:

– деривативний характер стосовно ординарної позовної процесуальної форми проявляється у тому, що всі спрощені провадження та процедури є похідними від ординарної позовної форми захисту цивільних прав та є її модифікаціями;

– апроксимація цивільної процесуальної форми, що полягає у заміні ординарної складної процесуальної форми більш простими та «усіченими» її аналогами [3; с. 385];

– більша доступність спрощених проваджень порівняно з ординарною формою захисту.

Беручи до уваги складові доступу до суду в контексті §1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, можна сказати, що вона може проявлятися у менших ставках судового збору та відсутності вимоги про обов'язкове професійне представництво, тобто надання можливості особі діяти без представника;

– обмежена або специфічна дія принципів цивільного судочинства;

– прискорений характер спрощених проваджень, що є наслідком впливу інших ознак.

Дослідивши теоретичні аспекти спрощеного провадження, перейдемо до аналізу його законодавчого регулювання.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється у порядку наказного, позовного (загального та спрощеного) та окремого проваджень.

Положення ст. 279 ЦПК України про те, що розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими цим Кодексом для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, зазначеними у главі X ЦПК, підтверджує деривативний (похідний) характер спрощеного провадження від загального позовного.

Основним призначенням спрощеного позовного провадження є розгляд малозначних справ, справ, що виникають з трудових правовідносин, справ незначної складності та інші справи, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Цікавим та практичним нововведенням статті 275 ЦПК є розумність строку розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження: не більше 60 днів з дня відкриття провадження у справі. Тепер зацікавленим особам (позивачам) доведеться підготувати клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження. Воно подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній.

Проаналізуємо категорії справ, які законодавець відносить до спрощеного позовного провадження.

Відповідно до положень ч. 4, 6 ст. 19 та ч. 1 ст. 274 ЦПК України в порядку спрощеного позовного провадження розглядаються:

- *малозначні справи.*

У сучасному законодавстві України поняття «малозначні спори» вперше з'явилося у Конституції України з прийняттям у 2016 році Закону України

«Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Так, стаття 131-2, яка гарантує надання професійної правничої допомоги адвокатурою, передбачає, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

ЦПК України не містить визначення поняття «малозначні справи». І тут слід частково погодитися з І.О. Ізаровою, яка зазначає, що «використаний термін «малозначні» доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від його ціни або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні» [4; с. 18]. Адже для кожної людини справи, що її стосуються – значні.

Із набранням чинності новим ЦПК «малозначні справи» є правовою категорією, яка підлягатиме застосуванню за правовими критеріями.

Малозначними є справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (з 1 січня 2018 року – 1762 грн, з 1 липня – 1841 грн, з 1 грудня – 1921 грн) [5].

Подібний висновок було зроблено в ухвалах Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду, наприклад, від 12 березня 2018 року в справі № 280/236/17 [6], від 14 березня 2018 року в справі № 127/22669/17 [7] та в справі № 272/415/17 [8]: за змістом правил п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК справи, зазначені в цьому положенні, є малозначними в силу властивостей, притаманних такій справі, виходячи з ціни пред'явленого позову та його предмета, без необхідності ухвалення окремого судового рішення щодо віднесення зазначеної справи до відповідної категорії.

- *справи, що виникають з трудових відносин.*

Відповідно до ст. 232 КЗпП України, безпосередньо у місцевих судах розглядаються трудові спори:

- 1) якщо на підприємстві відсутня КТС;
- 2) про поновлення на роботі;
- 3) якщо стороною трудового спору є керівник, його заступник, головний бухгалтер підприємства, службова особа деяких органів державної влади;
- 4) про відшкодування працівниками матеріальної шкоди, заподіяної роботодавцю;
- 5) про відмову у прийнятті на роботу.

• *будь-яка справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у ч. 4 ст. 274 ЦПК України.*

Частиною 3 ст. 274 ЦПК України суду надано повноваження для того, щоб вирішити, чи розглядати справу в порядку спрощеного провадження, адже

встановлено, що при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує:

- 1) ціну позову;
- 2) значення справи для сторін;
- 3) обраний позивачем спосіб захисту;
- 4) категорію та складність справи;
- 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо;
- 6) кількість сторін та інших учасників справи;
- 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Водночас ч. 4 ст. 274 ЦПК України встановлено, що в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах:

- 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя;
- 2) щодо спадкування;
- 3) щодо приватизації державного житлового фонду;
- 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу;
- 5) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1–5 ч. 4 ст. 274 ЦПК України.

Як бачимо, вирішення судом питань, пов'язаних з розглядом справи, за критерієм малозначності спору передбачає широкі дискреційні повноваження суду (судді), а тому є необхідність на практиці виробити критерії, відповідно до яких такий чинник як малозначність повинен бути оцінений об'єктивно. При цьому питання віднесення справи до категорії малозначних безпосередньо впливає на права сторін щодо оскарження прийнятих рішень. Адже відповідно до ч. 3 ст. 389 ЦПК не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, крім випадків, якщо:

- а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;
- б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;
- в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;
- г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково (це є підставою для обов'язкового скасування рішення і направлення справи на новий розгляд – п. 7 ч. 1 ст. 411 ЦПК).

Малозначні справи та ті, що виникають з трудових відносин, розглядаються в порядку спрощеного провадження імперативно (ч. 1 ст. 274 ЦПК). Інші справи, які можуть бути віднесені судом до малозначних, розглядають в порядку спрощеного провадження лише за клопотанням позивача.

Клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній (ч. 1 ст. 276 ЦПК).

Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі, в якій зазначає строки для подання всіх заяв по суті справи – відзив, відповідь на відзив, заперечення відповідача (ст. 277, 278 ЦПК).

За наслідками розгляду відповідного клопотання позивача суд з урахуванням конкретних обставин справи може:

1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження;

2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження [9].

Якщо відповідач в установленій судом строк подасть заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача постановляє ухвалу про:

1) залишення заяви відповідача без задоволення;

2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин.

Якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається [10].

Розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться.

Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження судові засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного провадження не проводиться.

Перше судове засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. За клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин.

Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться в судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін [11].

Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов:

- 1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- 2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач - разом з позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву.

При розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Судові дебати не проводяться.

За результатами розгляду цивільної справи в порядку спрощеного позовного провадження суд першої інстанції постановляє рішення [12].

Висновки. Спрощене позовне провадження, передбачене ЦПК, є спеціальним порядком, процедурою розгляду спорів із незначною сумою в межах загального позовного провадження. Його введення є позитивним кроком, що відповідає загальносвітовим тенденціям.

Усі малозначні справи мають розглядатися в спрощеному позовному провадженні. Однак не всі справи, які можуть розглядатися в порядку спрощеного провадження, є малозначними. Тобто, не слід змішувати малозначні справи та інші справи, що також розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження, але малозначними не є.

Отже, слід зважати на серйозні правові наслідки кваліфікації справи як малозначної, а тому розрізняти процесуальні підстави для розгляду справи в порядку спрощеного провадження – чи то п. 1 ч. 1 ст. 274 ЦПК (установлений факт малозначності справи або визнання її малозначною судом), чи то ч. 2 ст. 274 ЦПК (будь-яка інша справа, якщо суд за клопотанням позивача дійде висновку про можливість її розгляду в спрощеному провадженні).

Віднесення справи до категорії малозначних дозволяє здійснювати представництво у суді особі, яка не є адвокатом. Якщо ж справа розглядається

в порядку спрощеного позовного провадження, але не є за законом і не визнана судом малозначною, то представництво в суді повинен здійснювати адвокат.

Судові рішення у малозначних справах не підлягають оскарженню в касаційному порядку (з деякими винятками). Натомість процесуальний закон не містить обмеження на касаційне оскарження судових рішень, ухвалених у інших справах, що розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження, але не є малозначними.

Разом з тим необхідно забезпечити більшу доступність цієї процедури з точки зору зменшення ставки судового збору за даною категорією справ.

Література

1. Штефан О. О. Практика вирішення проблем цивільної юрисдикції в країнах-членах ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2013. Вип. 5. С. 112–116. (Серія: Право);
2. Грибанов Ю.Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.15. Кемерово, 2007. 235 с.;
3. Комаров В.В. Гражданское процессуальное законодательство Украины: постсоветский период развития. *Евразийский гражданский процесс: к 25-летию стран СНГ и Балтии* : сб. науч. статей / Под ред. Д. Я. Малешина. Москва : Статут, 2015. С. 357–392;
4. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017 рр. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*: зб. наук. праць. 2017, С. 18;
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701>
7. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714>
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727728>
9. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73429928>
10. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71639376>
11. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73429928>
12. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73650225>.